

Mens en Wereld

Omdat dr. E. Nordlohne, behalve lid van het hoofdbestuur, ook secretaris is van het Humanistisch Thuisfront, een organisatie, waar ik op deze plaats nog heel weinig aandacht aan heb besteed, heb ik hem onlangs een bezoek gebracht om eens iets naders over het Thuisfront te weten te komen.

Nu heeft de heer Nordlohne in zijn kamer een paar prachtige, moderne schilderijen aan de wand hangen, waar ik direct bij het binnenkomen al weg van was, zodat het me moeite kostte, om me tot het doel van mijn komst te bepalen. 't Is ook wel een hele stap, vind ik, van schilderijen met van die mooie kleuren, die zo heerlijk zijn om naar te kijken, en de verhalen over hun herkomst, naar de geestelijke verzorging van militairen, ofschoon een van de onderwerpen, die de heer Lips in het Coornherthuis te Driebergen graag behandelt, juist de moderne schilderkunst is. De stap was dan toch achteraf bezien minder groot dan ik dacht, maar dat is echt toeval.

Over het Humanistisch Thuisfront is veel te vertellen, wat de heer Nordlohne dan ook gedaan heeft die avond. Veel meer, dan ik in dit stukje kan opschrijven, want wat ik me eigenlijk nooit zo gerealiseerd heb, is, dat het Thuisfront in de ruim 14 jaar van zijn bestaan, uitgegroeid is tot een omvangrijke Stichting, waar jaarlijks tonnen omgaan, die vier militaire tehuizen en een vormingscentrum exploiteert, het blad „Ego” uitgeeft en de geestelijke verzorging in het leger op zich gaat nemen. Dat betekent toch wel iets.

„Waar komen al die tonnen vandaan?” vroeg ik.

„Van Overheidssubsidies, van het bedrijfsleven, van bevriende organisaties, van een aantal contribuanten en van de collectes,” was het antwoord.

Oorspronkelijk was de bedoeling van het Humanistisch Thuisfront, dat tijdens de eerste politieke actie, op 14 oktober 1948 was opgericht, het verlenen van hulp en bijstand aan de militairen in Indonesië en alle mogelijke steun geven bij hun demobilisatie, zoals kleding verzorgen, helpen bij huisvesting, herscholing en tewerkstelling.

„Hebben ze in Nieuw-Guinea nog iets kunnen doen?” vroeg ik.

„Ja,” zei hij, „hoe gek het ook klinkt, ze hadden dringend vliegvangers nodig. Daar hebben we toen hele pakken van verstuurd en via het Rode Kruis konden we voor lectuur zorgen.”

Gelukkig hoeven de activiteiten zich niet meer over zee uit te strekken. Ze kunnen nu dicht bij huis blijven, maar dan nog zijn we, aldus de heer Nordlohne, het enige land ter wereld, dat een Humanistische geestelijke verzorging voor militairen heeft.

Dr. E. L. Nordlohne

SCHEMERING OVER EUROPA

Hoe zal de geschiedschrijver oordelen over het veto van De Gaulle over de toetreding van Engeland tot de E.E.G.?

Het is nog te vroeg hierover met zekerheid te spreken. Vast staat echter dat er een breuk gekomen is in de conceptie die aan het Verenigd Europa ten grondslag lag. Merkwaaardigerwijze zijn deze concepties verpersoonlijkt in twee Fransen. De Fransman Jean Mollet en de Fransman Charles de Gaulle.

Van Monnet is de visie van een Verenigd Europa, een open gemeenschap, ingepast in een Atlantisch Verbond met de Verenigde Staten.

In dit Verenigd Europa zouden de nationale staten belangrijke bevoegdheden op economisch gebied overdragen aan een supranationale autoriteit. In nauwe verbinding met de Verenigde Staten zou dit Europa, dat economisch en sociaal een enorme groei te zien zou geven, uitgroeien tot een politieke federatie – de Verenigde Staten van Europa.

Deze grote conceptie van een met de Verenigde Staten nauw samenwerkend Europese open gemeenschap – als tegenwicht tegen het Oostelijk blok stoot nu op een volstrekt andere Europese visie.

Een continentaal Europa met Frankrijk als leidende macht. Geen supranationaal gedacht Verenigd Europa maar een Europa der Vaderlanden, dat in de Gaulle's visie in de verre toekomst reiken zal tot aan de Oeral. Met citaten uit zijn memoires is aan te tonen wat De Gaulle al sinds 1945 nastreeft. De liquidatie van de oorlog in Algerije geeft hem de handen vrij om thans met alle kracht zijn Europese idealen te verwezenlijken.

Om wat De Gaulle als Amerikaanse bevoogding ziet tegen te gaan, is de vorming van een Europa als derde macht noodzakelijk, met eigen kernwapen. Daarbij houdt hij rekening met de mogelijkheid van evolutie in het communistische systeem. Hij is van mening dat dit proces reeds begonnen is en zich in de komende jaren onder de druk van China zal versnellen. Wanneer de Gaulle echter denkt aan een Europa dat zich uitstrekt van de Atlantische Oceaan tot aan de Oeral, dan is dit niet een visioen voor de naaste toekomst.

In die verre toekomst acht hij echter een toenadering van de Sovjet-Unie met Europa mogelijk, maar met een Europa dat zich als een eigen continentale macht heeft ontwikkeld. Een Europa ook dat de hegemonie aanvaardt van de twee grote landen Frankrijk en Duitsland. Vandaar het Duits-Frans vriendschapsverdrag. Met dit „visioen” – want dat is het – heeft de Franse president geappelleerd aan vele bij het Franse volk levende gevoelens.

Het gevoel als volk een roeping te hebben appelleert aan de door het verlies van Algerije ontstane minderwaardigheidsgevoelens.

Een latent anti-Amerikanisme is eigen aan grote bevolkingsgroepen, van de O.A.S. tot de communisten toe. De laatsten spreekt natuurlijk aan de gedachte van overeenstemming met de Sovjet Unie, terwijl ook de neutralisten in deze conceptie iets van hun gading vinden.

Dat wat De Gaulle wil in wezen is een 19e eeuws nationalisme, geprojecteerd op het Europese continent, ontgaat hen, evenzeer als hen ontgaat het dodelijk gevaar dat in deze conceptie gelegen is voor de veiligheid en de welvaart.

In het door De Gaulle gedroomd Europa, dat zich zelf moet kunnen verdedigen en een eigen kernwapen heeft, zou Frankrijk in Atlantisch verband vijf parate divisies moeten hebben plus acht divisies die binnen een week onder de wapenen kunnen zijn.

Maar Frankrijk heeft in werkelijkheid nog geen twee parate divisies d.w.z. evenveel als een klein land, als Nederland en België. En wat de betekenis van het Franse kernwapen betreft – het is bekend dat dit nog niet 2 % van de kracht van de totale Amerikaanse kernmacht uitmaakt. Gaat Europa de kant van de Gaulle op, dan krijgen we een enorme bewapeningsinspanning voor de eigen Europese verdediging, krijgen we een door Frankrijk en Duitsland beheerst autoritair Europa waarin Spanje al spoedig zijn plaats zal vinden.

Het is waarlijk verontrustend te zien hoe gemakkelijk de geesten voor dit soort oplossingen rijp te maken zijn. De zitting van het Europese parlement geeft daar een getuigenis van. Een socialistische motie die het optreden van De Gaulle als on-democratisch kenmerkte en zich verzette tegen de hegemonie van bepaalde landen in Europa kon geen meerderheid krijgen. Geluiden als „We werken door” riepen herinneringen op aan de eerste maanden van de bezetting toen alles ook minder erg scheen te zijn dan men gedacht had. Voor hen die geloofd hebben in een supranationaal democratisch Europa als open gemeenschap in een vrijere wereld staan moeilijke tijden voor de boeg.

Het Frankrijk van De Gaulle is een realiteit en we verkeren in de toestand dat we met dit autoritair geregeerd land in een Gemeenschap zitten.

Natuurlijk kunnen en moeten we ontwikkelingen afremmen, die ons verder van de wereld buiten ons zouden verwijderen. Maar dat is slechts een negatieve politiek. Positief zal er in deze innerlijk verdeelde Europese Gemeenschap

(Slot op pagina 4)

**Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
18e jaargang no. 5 – 9 maart 1963**

Kritisch allerlei

De katholieke universiteit heeft, als eerste in Nederland, een afzonderlijke leerstoel voor „de grondslagen van het maatschappelijk werk” ingericht. Tot hoogleraar in dit vak is benoemd dr. H. J. C. M. G. Ruygers, wiens inaugurele rede in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk onder de loep genomen wordt door prof. dr. R. F. Beerling, hoogleraar in de wijsgerige sociologie aan de Rijksuniversiteit in Leiden. Uiteraard is een dergelijk betoog te uitgebreid om het in een rubriek als deze recht te doen en kunnen wij niet veel meer doen dan ernaar verwijzen, omdat wij het belangrijk vinden. Niettemin willen wij er enkele dingen uit aanstippen. Prof. Ruygers dan stelt de vraag naar „het wezen van de nood” aan de orde, niet theologisch, maar wijsgerig, en komt tot de conclusie, dat de menselijke nood als zodanig geen eigen wezen heeft. Hij wil dan echter trachten „de beklemming van het onwezenlijke” te begrijpen. Nu lijkt dat een gegoochel met woorden, maar in de praktijk betekent het, dat de nood tot die mysteries van het leven behoort, die wij niet kunnen achterhalen. Maar nu rijst de vraag wat men voor de praktijk van het maatschappelijk werk aan een dergelijke vaststelling heeft. In de eerste plaats wordt de nood daar wel degelijk als iets wezenlijks ervaren, alle filosofie ten spijt. De filosofie heeft echter tot nog toe geen enkele bijdrage geleverd tot de praktijk van het maatschappelijk werk, alleen al, omdat zij er niet in geslaagd is het begrip nood wijsgerig te omschrijven. Het enige is de constatering, dat „de nood is „zinloos”, het kwaad, waarvan het een manifestatie is, „absurd” en als enig antwoord blijft over: de nood wegwerken, praxis”. Prof. Beerling zegt daarop:

„Hoewel hij als wijsgeer de conclusie van de radicale absurditeit van het bestaan eigenlijk niet kan ontwijken, wil hij daar als gelovige niet aan... geloven, zodat hij tegen het slot gaat spreken over „de fundamentele goedheid, die achter alle kwaad ligt” — en dat, na zich eerder in nogal kritische termen over theodiceeconstructies als wegedeneringen van het kwaad te hebben uitgelaten. Het helpen heeft „een impliciet religieuze dimensie”, die doorgaans in de praxis gerust impliciet mag blijven en alleen in de reflexie tot expliciteit stijgt. „Die reflexie is echter goed voor de studeerkamer, maar wordt gemakkelijk gevaarlijk voor de praxis, tenzij ze zelf ook impliciet blijft”, aldus prof. R.

Eerlijk gezegd begrijp ik er nu niet veel meer van. Dat de wijsgerige reflexie op de wijze zoals zij hier wordt aangeboden, voor de praxis „gevaarlijk” zou kunnen zijn, laat zich gemakkelijk

inzien. (...) Het gevaar is, dat (zij) de bodem onder haar voeten wegslaat. Een dubbele dosis religieuze reflexie kan dan geen kwaad, zou men zo zeggen. Maar ook daárvan vreest prof. R. gevaar voor de praxis. De conclusie zou dan moeten luiden: helemaal geen reflexie, maar alleen „doen”. Maar dan komt de vraag te luiden waarmee prof. Ruygers zich, gezeten op zijn grondslagenstoel, nu eigenlijk denkt te gaan bezighouden, wil hij de praxis niet in gevaar brengen.”

Het is een oud conflict, dat hier tot uiting komt. Het is naar onze mening niet meer of minder dan dat van de man die maatschappelijk werk gaat bedrijven vanuit een godsdienstige levensbeschouwing, en die al doende tot de conclusie moet komen, dat die achtergrond er maar zo bitter weinig toe doet. Misschien is het zelfs wel zo, dat belasting met religieuze vooroordelen een belemmering moet worden genoemd om een goed maatschappelijk werker te zijn, zoals wij kort geleden iemand hoorden zeggen. Zou dan iedere goede maatschappelijk werker eigenlijk humanist zijn?

De Tweede Kamer heeft, tegen heug en meug, het Nederlands-Duitse verdrag goedgekeurd, waarover wij ons al eerder in kritische zin uitlieten. Wij moeten dat helaas weer doen — zonder door kritiek op het verdrag zelf in herhalingen te vervallen — door vast te stellen, dat de Kamer hier in haar functie van volksvertegenwoordiging danig heeft gefaald. Als allerwegen geklaagd wordt over een gebrek aan belangstelling bij het publiek voor wat er aan politiek spel bedreven wordt, is wel de slechtste dienst die men de democratie kan bewijzen, de vertoning die vorige maand op het Binnenhof is opgevoerd. Want hoewel vrijwel niemand enig enthousiasme voor het verdrag op kon brengen, werd het met slechts een kleine minderheid tegenstemmers aanvaard, zonder dat de meerderheid ook maar iets verder kwam dan een wat ridicuul gepruttel, zonder dat de Kamer als geheel haar functie beseftte lucht te moeten geven aan een verontruste publieke opinie en althans gebruik te maken van de rechten die haar toekomen (en er zijn bepaald nog wel andere rechten dan alleen verwerping). Een van de meest trieste verschijnselen vonden wij het argument, dat Elten en Tudderen naar de Bondsrepubliek terug moeten, opdat dat land bij een eventuele vredesconferentie met meer klem herziening van grenzen in het oosten kan eisen. Dat is niets meer of minder dan het Duitse revanchisme in de kaart spelen; het was een communist die dat opmerkte, maar die hebben ook wel eens gelijk. Over die schadefoet aan nazislachtoffers is al zoveel ge-

zegd; de meest cynische commentaar lasen wij in de N.R.C., die opmerkt, dat de recente vorstperiode ons al heel wat meer heeft gekost. Duitsland heeft door dit verdrag heel wat pas ontlukende goodwill verspeeld, is er ook gezegd. Ofschoon, de bordjes „Zimmer frei” worden alweer opgepoetst...

In ons vorig nummer spraken wij over de viering van de nationale gedenktag ter gelegenheid van de bevrijding van de Fransen in 1813. Wij zeiden, dat daarbij ten onrechte de indruk wordt gewekt, dat in 1813 de Nederlandse staat gevestigd zou zijn. Daarbij hebben wij ons niet exact uitgedrukt: wat wij wilden betogen is, dat het Koninkrijk der Nederlanden pas van 1815 dateert. Dat doet overigens aan de strekking van ons artikelje niets af, en wij zijn in onze mening nog eens gesterkt, toen wij lasen, dat prinses Beatrix bij het aanvaarden van het voorzitterschap van het comité Nationale herdenking 1813-1963 heeft gezegd: „Onze opgave is dus de voorbereiding van een zinvolle herdenking. Dat is allerm minst eenvoudig: de herdenking spreekt de meesten van ons totaal niet aan, omdat het een gebeurtenis betreft, die wij alleen uit de geschiedenis kennen.”

Waarom moet dat dan zo nodig, hebben wij ons wederom afgevraagd, als er al een nationale feestdag bestaat die iedereen wel aanspreekt en waaraan men veel meer inhoud kan geven, als er niet op zo weersinwekkende wijze mee werd gesold? Overigens heeft prof. Bouman zich gehaast te verklaren, dat ook nu geen sprake is van een nationale feestdag met sluiting van bedrijven e.d. Want stel je voor dat we in Nederland eens vrij kregen op een dag dat er feest gevierd moet worden!

Het Zuidafrikaanse departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen heeft in 1963 voor de derde maal een opstelwedstrijd uitgeschreven voor Nederlandse scholieren in de leeftijdsgroep tussen 14 en 18 jaar, lezen wij in Zuid-Afrika van week tot week. „Voor de opstellen kan een keuze gemaakt worden uit zes onderwerpen: Mijn eerste kennismaking met het Zuidafrikaanse boek, De Zuidafrikaanse schrijver/dichter, die op mij de meeste indruk heeft gemaakt, Indrukken van een film over Zuid-Afrika, Zuid-Afrika, zoals ik dit vandaag zie, Zuid-Afrika als land van emigratie, of een onderwerp naar vrije keuze over Zuid-Afrika. De opstellen mogen niet korter zijn dan 600 woorden en niet langer dan 1200 woorden. De prijzen bestaan uit boekenschenken. De sluitingsdatum is 30 april 1963. Het adres voor inzendingen is: De Nederlands-Zuidafrikaanse Vereniging, Keizersgracht 141, Amsterdam, alwaar eveneens nadere inlichtingen verkrijgbaar zijn.”

Waarom wij dit bericht hier opnemen? Welnu, omdat wij de prijsvraag graag in wat ruimer

kring bekend maken dan alleen bij het soort Elsevierjeugd waarvoor zij waarschijnlijk bedoeld is. Het lijkt ons uitermate nuttig, wanneer de heren ook eens wat kritische geluiden ontvangen van jeugdige lezers van Mens en Wereld, over de film Come back Africa bij voorbeeld, of naar aanleiding van het boek Alleen voor blanken van Roskam. De inzenders zullen dan wel geen prijs ontvangen, maar zij kunnen tenminste duidelijk maken, dat wij hier in Nederland niet van rassendiscriminatie zijn gediend.

Hoe zoetelijk die rassendiscriminatie ook „verkocht” wordt, want daarin blijkt men weer meesters bij de Zuidafrikaanse Lugdiens, die in advertenties haar moederland aanprijst alsof het een heerlijk blij en zonnig land was, waar geen vuiltje aan de lucht is. Het is ze trouwens al bijna letterlijk voor de voeten geworpen op de receptie ter gelegenheid van de opening van een nieuw kantoor in Amsterdam. Een studente, die toestemming had gekregen het woord te voeren, zei dat Zuid-Afrika ten onrechte slechts wordt voorgesteld als een land van zon en zand en zee. Het is, zei ze, alleen een blij land voor de drie miljoen blanken, maar niet voor de twaalf miljoen kleurlingen. Vervolgens bood zij de manager voor Nederland van de S.A.L. een exemplaar aan van het hierboven al genoemde boek van dr. K. L. Roskam Alleen voor blanken.

Een moedig meisje, een waardig vertegenwoordigster van de Nederlandse jeugd. En een boek dat verplichte lectuur zou moeten zijn voor iedereen die nog een goed woord voor de Zuidafrikaanse apartheid over heeft (inclusief de mensen die dat niet durven toegeven, maar het dan verbergen achter het argument, dat het zover weg gebeurt en dat wij het zo slecht kunnen beoordelen...).

De minister-president heeft in de Tweede Kamer uitgesproken, dat het bepalen van de gezinsgrootte een onaantastbaar recht van de ouders is, dat niet beknot mag worden door nationale of internationale bemoeienis. Dit ter verklaring van het feit dat Nederland de aanneming onmogelijk had gemaakt van een Skandinavisch voorstel hulp en inlichtingen te geven over geboortenregeling aan landen die daarom zouden vragen. Welbeschouwd bepleit de minister-president dus een recht waarvan hij de uitvoering onmogelijk wil maken. Want blijkbaar is het niet nodig, dat Aziatische en Afrikaanse ouders eerst op de hoogte komen van de mogelijkheden om zelf de gezinsgrootte te bepalen. Zonder enige kennis van zaken oefenen zij dat „onaantastbaar recht” misschien meer uit in de geest waarin de heer De Quay dat bedoelt. Of misschien meer van de rooms-katholieke kerk, want is het die weer niet, die van de wereldlijke overheid misbruik maakt om haar wil aan andersdenkenden op te leggen?

OORLOG EN VREDE (4)

De Synode van de Hervormde Kerk is een vergadering van ruim vijftig vertegenwoordigers van de gewestelijke vergaderingen. In dat opzicht is zij dus te vergelijken met de Top-Kader-Conferentie van het Humanistisch Verbond. Maar het gezag van de Synode berust niet alleen op de meningsvorming van de lokale kerkvergaderingen, die veelal trouwens zelden of nooit vooraf beraadslagen. De taak van de Synode in principiële zaken is de vertolking van Gods Woord, zoals zij dat geleid door de Heilige Geest, in een bepaalde situatie verstaat. De instemming van de gemeenten is daarvoor niet vereist. De Synode hoeft niet tot uitdrukking te brengen, wat er onder de lidmaten leeft. Zij bezint zich op wat God van de wereld vraagt en biedt dat ter overweging aan. Dat is een wezenlijk verschil met elk wereldlijk genootschap.

Het is geen wet van Meden en Perzen dat een kerkelijke synode op deze wijze moet werken, maar de synode van de Hervormde Kerk werkt zo. Daarom kan zij tot uitspraken komen, waarvan vast staat dat er in hervormde kring evenmin overeenstemming over bestaat als in iedere andere kring. Dat geldt ook voor de verwerping van de atoomwapenen. Het Humanistisch Verbond zou daarover op die wijze en op deze grondslag geen uitspraak kunnen doen, zonder de inwendige democratie ernstig geweld aan te doen. Het kent nu eenmaal geen openbaring en geen daaruit afgeleide waarheid. Dat doet overigens niets af aan mijn waardering voor het radicale geluid dat de synode heeft laten horen. Ook wie het er niet mee eens is, behoort te erkennen dat de synode op deze wijze de discussie heropend heeft. In het aangezicht van de ontzettende dreiging van de atoomoorlog, kan het radicale geluid niet gemist worden om ons allen steeds opnieuw ter verantwoording te roepen. Daarom is het goed ons rekenschap te geven van wat de synode zegt. Laten wij naar haar luisteren.

door J. P. van Praag

Standpunt van de synode

„Dit geschrift (n.l. het kerkelijk schrijven van de synode) heeft niet de pretentie een „oplossing” van het vraagstuk van de kernwapenen te bieden. Het is vooral een poging in een uitermate moeilijke en gecompliceerd vraagstuk informatie en voorlichting te geven ten aanzien van enkele kernvragen, die geen christen met rust mogen laten” (blz. 5).

„De enige functie van de strategische kernwapenen is... blijkbaar dat ze een mogelijke vijand er van weerhouden tot een aanval over te gaan (blz. 21)... Om hun afschrikwekkende werking te behouden moeten ze geloofwaardig zijn. Geen mogendheid kan openlijk uitspreken, dat men niet van plan is ze, als het moet, ook te gebruiken (blz. 23)... Op grond van wat wij over de vredestaak van de kerk en over de aard van de kernwapenen hebben gezegd, mag de kerk dan ook niet anders doen dan een radicaal neen tegen de kernwapenen uitspreken (blz. 24)... Hiermede wordt dus niet elke mogelijkheid om door het gebruiken van wapengeweld, zelfs door het voeren van een oorlog, onrecht te bestrijden, zonder meer afgewezen.” (blz. 25.)

De synode bespreekt dan een aantal kanten van de huidige internationale situatie en somt een aantal constructieve maatregelen op, zoals die ook in de Uiteenzetting van Oslo te vinden zijn, en komt dan op de vraag of de kernwapenen niet eenvoudig moesten worden afgeschaft.

„Het komt ons voor dat hier de woorden „eenvoudig” en „afschaffen” toch niet geheel op hun plaats zijn omdat de problemen verbonden aan het nu eenmaal voorhanden zijn van de kernwapenen te ingewikkeld zijn om met deze simpele constatering te kunnen

volstaan” (blz. 45)... „Wij zullen echter wel bijv. de vraag moeten overwegen of een eenzijdige „afschaffing” van kernwapenen geen belemmering zou kunnen zijn van een algemene „afschaffing”. Ook zal bijv. nauwgezet moeten worden overwogen of en in hoeverre aan deze „afschaffing” niet een, tijdelijke, versterking van de conventionele strijdmiddelen vooraf zou moeten gaan” (blz. 46).

Na dan opnieuw enkele paragrafen gewijd te hebben aan het voorkomen van oorlog en de organisatie van de vrede, besluit het geschrift:

„Algemene regels voor persoonlijke gedragingen zijn moeilijk te geven. Ieder zij in zijn eigen geweten ten volle verzekerd en overwege vanuit de situatie waarin hij zich bevindt en de bijzondere verantwoordelijkheden die hij daarin heeft te dragen, wat hij in het geloof heeft te doen of na te laten (blz. 66)... Zoveel is zeker, dat het laatste oordeel niet aan mensen is gegeven, maar dat God de Heer dit, naar Zijn woord, aan zichzelf voorbehouden heeft. Hij is werkelijk de Heer van de geschiedenis... Zijn zorg heft onze verantwoordelijkheid echter niet op, maar brengt ze tot haar vervulling. Wij leven in het dal van de beslissing, tezamen met de menigte van volkeren, die deze wereld bewonen.” (blz. 67.)

En wij?

Het eerste wat opvalt in dit geschrift is, dat het wel radicaal is, maar niet konsekwent, en zeker niet pacifistisch. Het laat de (christen) politicus in het onzekere omtrent wat hij nu eigenlijk doen moet. Men zou kunnen zeggen: de kerk hoeft ook geen recepten te geven. Dat is in het algemeen juist. Maar in dit geval gaat het juist om het recept. Een radicaal neen willen we allemaal wel laten horen; maar de vraag is: wat doen we dan? Dat geldt in het bijzonder ook voor het Humanistisch Verbond. We hoeven onze leden niet naar de mond te praten. Ook wij kunnen een standpunt bepalen dat door onze overtuiging wordt bepaald, al zullen we – anders dan de kerk – daar diepgaand met elkaar over willen spreken. Maar dan moet het ook inderdaad de concrete richtlijnen inhouden voor het politieke handelen van humanisten, die in de volksvertegenwoordiging of elders beslissingen moeten nemen. En vooral: dan moet die richtlijn zo onmiskenbaar uit onze overtuiging voortvloeien, dat onze leden-politici moeten erkennen: Inderdaad, daaraan kan ik me niet onttrekken zonder mijn beginsel te verloochenen.

Maar daar schuilt juist de onoverkomelijke moeilijkheid. De atoomontwapenaar Koopman en de Navo-aanhanger Vondeling beroepen zich beiden op ons beginsel: namelijk op de eerbiediging van het menszijn, op vrijheid en gerechtigheid. Dat we in het atoomtijdperk niet maar in overgeleverde vormen van oorlogspolitiek kunnen denken, staat vast. Dàt vloeit voort uit ons beginsel: dat wil ik volhouden.

Daarom kan ik Koopmans opvatting van eenzijdige atoomontwapening volledig als een

humanistisch standpunt respecteren. Maar ik acht het niet minder humanistisch, als men meent dat men het gebruik van atoomwapens slechts kan voorkomen door ze voorlopig zelf niet af te schaffen. Ik heb alle begrip voor de humanist die zelf voor geen enkele bewapening verantwoordelijkheid wil dragen. Maar ik heb evenveel begrip voor de humanist die er van overtuigd is dat ontwapening de wereld open legt voor een dictatuur die de menselijkheid vernietigt. Ik heb respect voor beiden; op één voorwaarde: dat ze beiden beseffen dat ze niet de zedelijke ongereptheid vertegenwoordigen maar het kleinste kwaad. Wat men als het grootste kwaad ziet is een kwestie van interpretatie van feiten, niet van zedelijkheid.

Maar hebben wij humanisten dan niets gezamenlijk te zeggen als het over oorlog en vrede gaat? Ik meen van wel. Maar daarover in een slotartikel.

Eerlijk duurt het langst

Met uw medewerking, lezers, houden wij het opschrift aan. De waarheid behoudt veel verborgen kanten, al strijken we alle plooiën glad. Schrijf uw ervaringen op en stuur ze ons toe.

Mevr. De J. schiet in de roos met haar oorlogsherinnering. Ze schrijft: Het was me onmogelijk om op een moment eerlijk te zijn. 'k Kon mijn daad niet aan de grote klok hangen. Toch heb ik om de ontstane situatie zelfs gelachen...

Gelukkig, want 't is zo écht, die „versiering” van de harde waarheid.

Oorlog was het, het beetje vis, dat af en toe tegen schrikbarende prijzen (à f 2,50 per kg) te koop werd aangeboden door visveters die één keer per week zich lieten zien, deed de mensen die niet geld genoeg hadden deze te kopen... watertanden.

Een vrouwtje was er met de klacht: „Daar kom 'k nooit aan toe, geen geld en 'n zieke man, die graag 's wat vis zou lusten...”

Het was weer de dag dat de visverkoper zou komen, weer mensen die er vlug bij wilden zijn... en hierbij ook het vrouwtje...

Nu wilde het geval, dat hij pas stopte bij een huis, dat 'k van binnen en van buiten goed kende en dat een beetje afgezonderd stond. Ik was er het eerst bij, en het vrouwtje kwam aanhollen...

„Hoe duur?” vroeg 'k vlug. „Als altijd f 2,50.” „Goed” zei ik „en hier is f 3,75, geef haar (en 'k duidde zijdelings op het naar ons toerennende figuurtje) voor de halve prijs...”

Geen van beiden zeiden wij iets door gebrek aan tijd... 'k Kreeg 'n vriendelijke blik van 'm... Het vrouwtje betaalde inderdaad f 1,25 ... voor 1 kg vis...

Ze draaide zich om na gekocht te hebben en riep luidop al haar burens in de verte toe, dat de vis die dag lekker goedkoop was. Ze liet haar buit zien...

De visverkoper riep haar achterna: „Je liegt het... je vroeg een pond!”

De vis wilde ze niet teruggeven en toch had ze natuurlijk het gevoel dat ze iets oneerlijks deed... weglopen met teveél aan vis.

En ik? Nee, niets zeggen over het geheimpje met de visboer...

Van zo iets waren we alledrie „stil” geworden. Een van de toehollenden riep: „Ze heit teveel voor der cente!”

En weer 'n ander riep: „Goed uitkaik, dat je je wicht krijgt anders verhaalt-ie 't op ons!” Dit tegen de massa, die na ons zich om de viskar verzamelde.

Eerlijk zullen we alles delen: Zij (1 kg) vis! Ik (1 kg) vis!

met als resultaat?

Gevoel van oneerlijkheid en 'n groeiend wantrouwen

én een leugen van de visventer!

J. M. de Jager-van Mensch

De mensen in Rusland

Wright Miller, De Ménsen in Rusland.
Uitg. H. J. Paris, Amsterdam, 230 blz.
met talrijke illustraties, geb. f 12,50.

De onlangs afgetreden gezant te Moskou heeft er zijn spijt over uitgesproken, dat hij met de gewone Russische mensen geen contact heeft gehad. En wat weten wij, die dagelijks over Rusland en zijn rol in de wereld lezen, van de mensen in dat verre rijk? – De laatste tijd ben ik reeds enige malen het oude gezegde tegengekomen: Krab de Rus en je vindt de Tartaar, waarmee de stap naar een primitief rassisme zelfs al gezet blijkt te zijn, als een gevolg van de koude oorlog, waaraan wij allen blootstaan. Het is daarom bijzonder nuttig, dat de Engelsman Wright Miller, die gedurende de tweede wereldoorlog ruim twee jaar voor de Engelse regering in en om Moskou doorgebracht heeft en ook na deze oorlog het land enkele malen bereisde, van Moermansk tot Batoem en van Riga tot Bakoe, en die een grondig kenner van het Russisch is, een boek geschreven heeft, dat in het bijzonder de Russische mensen tot onderwerp heeft. Daarbij komt, dat Wright Miller een goed waarnemer en een uitstekende reporter is, zodat men zijn boek met genoegen leest.

Hij begint met te wijzen op de enorme invloed en druk, die de Russische winter op de bevolking legt. In Moskou zet de vorst eind september in en duurt zonder respijt tot april. Meer dan een half jaar mat de winter in dit deel van het rijk de mensen af. Het allerstrengste stuk winter duurt een paar maanden. Hoe deze buiten in de dorpen, waar zeker de helft van de bevolking van de Sowjet-Unie woont, woedt, kan men zich hier, zelfs in onze huidige winter, moeilijk voorstellen. Wie Tolstois „De Sneeuwstorm” of een ander Russisch winterverhaal gelezen heeft, kan er enigszins van meespreken. – Wright Miller vertelt van een bezoek, dat hij aan een Moskouse romanschrijver tevens voorzitter van een kolchoz, die in een dorp, bijna 100 km van Moskou woonde, gebracht heeft. Terwijl deze van het aanstaande bezoek op de hoogte was, lag hij om zich warm te houden in bed, en dicht bij de kachel. De bezoeker mocht met zijn rug tegen de kachel zitten. De baboesjka (grootmoeder) zorgde voor hete thee en steeds weer nieuwe berkenbloken op de

kachel. In Rusland is de winter een zeer ernstige zaak, waardoor men geobsedeerd wordt. Maar W. Miller vertelt ook over de zomer in verschillende delen van het uitgestrekte land, over de steden en de dorpen, over „de Russische volksaard”, over de tradities, over de kerk, over de posities, die allerlei groepen innemen, over de „specialisten” (Wat verdienen zij en hoe geven zij het uit?), over de manieren, de zeden en de smaak, over hoe de mensen wonen, of men proper is, of men preuts is of niet, enzovoorts.

Wright Miller legt er de nadruk op, dat vrijwel alle Russische stadsmensen het platteland hoogstens één generatie achter zich hebben: de ooms en tantes wonen er nog! Velen hebben wel gehoord van de oude Russische dorpsgemeenschap: de Mir. In 1888 heeft iemand geschreven: „De Groot-Rus kan zich geen leven voorstellen buiten zijn gemeenschap, de Mir”. De Mir was de dorpsvergadering, of liever het dorp zoals het funktioneerde. De boerenbevolking, die het industriële klimaat is binnengestapt, heeft vanzelfsprekend de achtergronden van zijn Mir niet plotseling afgeschud en deze moeten voorlopig nog blijven doorwerken in de onderlinge verhoudingen der mensen. Daardoor verdragen zij ook veel als vanzelfsprekend wat voor ons even vanzelfsprekende bezwaren zou opleveren, bijv. dat in de steden meestal één gezin slechts over één kamer beschikt! – En hoe dat in zijn werk gaat!

Wright Miller schrijft met grote sympathie over de Russen, maar hij is geen communist. Hij waarschuwt er zelfs voor, dat „in het communistische systeem op zichzelf geen enkele garantie zit, dat er geen nieuwe Stalin kan opkomen of dat het oude apparaat van politiekspionage en arbeidskampen niet weer in werking kan worden gesteld” (blz. 218) – Wat het woord „communistisch” betreft, maakt Miller erop attent, dat dit in Rusland vaak als synoniem met „zedelijk” wordt gebruikt, ook in zilver persoonlijke relaties. Als voorbeeld citeert hij de pedagoog Makarenko, die internationale vermaardheid gekregen heeft door zijn succes met delinkwentenkolonies en die een theoreticus van betekenis is geweest. „Men moet het stellig als een bemoedigende faktor met het oog op de toekomst der Sowjet-maatschappij zien,” zegt W. Miller, „dat de lezingen van wijlen Ma-

karenko voor Sowjet-ouders en opvoeders worden aanbevolen.”

Uitvoerig gaat Wright Miller in op de betekenis der „specialisten”, de misschien wel twintig miljoen burgers, die door hun functie een bevoorrechte positie innemen en die men de moderne intelligentsia zou kunnen noemen. „Men kan onmogelijk voorspellen of deze mensen ten slotte zullen worden aanvaard als bevoorrechte klasse of dat zij, nu het levenspeil over de hele linie stijgt, zullen worden geïntegreerd – als een alleen-maar belangwekkende groep – in een soort gemeenschap, zoals men die in nog niet één land heeft aanschouwd.” Men weet, dat de vraag van de maatschappelijke elite een zeer oude is, die vaak nog ingewikkelder is gemaakt doordat men de maatschappelijke elite met een zgn. geestelijke heeft verward, waardoor men – via de oude Grieken – bij Kurt Hiller's logokratie terecht gekomen is. Men doet echter beter met de voeten op de grond te blijven en te konstateren, dat er verwante ontwikkelingen in dit opzicht in Oost en West werkzaam zijn. (Vgl. Prof. J. Tinbergen „Do communist and free economies show a convergent pattern?” en het artikel van prof. Sorokin hierover in het Journal for comparative Sociology van 1961.) Hoe vaak is reeds gewezen op de betekenis van de managers in de USA en de SU beide, en welke convergerende, d.w.z. in één ontwikkeling uitlopende strekkingen in dezen mogelijk kunnen worden, en in beginsel reeds aanwezig blijken te zijn. – Het lijkt mij één der eerste taken van het humanisme de ogen voor dergelijke ontwikkelingen wijd open te houden. Als alternatief tegen de botsing, die niemand wil.

Het boek van Wright Miller kan voor dit alternatief nuttig werkzaam zijn, omdat het de lezer verwant maakt met het slachtoffer in spe aan de andere kant van het ijzeren gordijn.

J. B. Meijer

(slot van pagina 1)

in de komende tijd niet veel meer zijn te bereiken.

Ja zeker, de afbraak van de handelsbelemmeringen zal voortgaan. Maar alles wat daar boven uitgaat, harmonisatie van de wetgeving, handelspolitiek met derde landen e.d. zal stuiten op het verschil van opvatting tussen hen die aan een open gemeenschap geloven en die de toetreding van Engeland en de Scandinavische landen blijven nastreven en de 'continentalen' die voorgoed met Engeland denken te hebben afgerekend en weer zo spoedig mogelijk Europa als een gesloten eenheid sterk willen maken.

Voor Nederland als klein land is de positie duidelijk. Verzet tegen een naar ons gevoel noodlottige ontwikkeling is en blijft geboden ook al dreigen we ons daarbij te isoleren.

Aanknopen van de politieke en culturele banden met de landen buiten de Gemeenschap die ons het naast staan (Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Scandinavische landen) is thans noodzakelijk.

Maar met dat al wordt de zaak van de Europese eenheid er niet beter op.

A qui la faute?

G. M. Nederhorst

Lezingen voor de radio

zo. 10 maart VARA 9.45 uur: D. H. Prins: „Onze nalatenschap”.

zo. 17 maart VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

zo. 24 maart VARA 9.45 uur: P. Thoenes: „Doe maar gewoon”.

zo. 31 maart VARA 9.45 uur: A. L. Constandse: „Illusies en Idealen”.

SEXUALITEIT

(van bonbondoos naar volwassen erotiek)

Hoera, eindelijk eens een mens die de dingen bij de naam durft te noemen, nu durf ik het ook:

Wat ben ik blij dat ik niet met een genotype als meneer Rietdijk hoeft te trouwen, dat ik mijn gevoel niet door hem hoeft te laten intimideren en fijn zelf mag kiezen, het lot in eigen hand!

Nu, zijn robot-etalagepoppen blijf ik niet. Ik hou van enkele (let wel! meervoud!) lelijke en zelfs van enkele fraaie exemplaren van het mannelijk geslacht, en vele andere zijn mij min of meer sympathiek. U voelt wel, ik ben er zo eentje die van mannen houdt, en na een leven van ervaring niet meer tot de prille groentjes gerekend kan worden. Mannen, echte mannen die opstaan uit de natuur, wortels in de grond, kroon er boven uit. En nog een beetje hoger iets zweverigs, dat niet goed te vatten is, een beetje griezelig als je het voor het eerst meemaakt, maar dat went. Opstaan kunnen ook wij vrouwen, vanuit de situatie waarin we zijn: Wij, helaas lelijk, of helaas... mooi, en dus maar al te graag gebruikt als lustpop, als aantrekkelijke teef, als mooie zeug. Als pronkkippe om mee op te scheppen tegenover andere mannen, om dat vreselijke minderwaardigheidsgevoel te onderdrukken, dat gevoel van onzekerheid. Die angst dat ze zullen denken dat we het niet kunnen, dat we impotent zijn, of misschien wel homo, stel je voor.

Gelukkig is gevoel niet te dwingen. Daarom mag ik van echte mensen houden, mensen die geen snoepje zijn, geen mechaniekje, maar stuk voor stuk, al of niet behept met wat zo tot de erotische bestsellers hoort (o pas op, mode verandert, als we de erfelijke cellen gaan beïnvloeden moeten we goed timen dat er heus op tijd slanke, welige, volle, enzovoort aantrekkelijkheden uit de automaat komen) al of niet behept dus, *onvervangbaar*. Als ze dood gaan sterft iets van mij mee en staat niet meer op, ik verander als ze sterven.

En wat heb ik te bieden? Ik gebruik cosmetica, maar niet zo veel, het gaat maar om het spel. Ik heb een snor, krijg rimpeltjes, word grijs, verlies mijn haar, enzovoort. Maar het gekke is dat ik, zonder advertenties en planmatige ontmoetingspogingen, bij het soort mannen dat ik aardig vind juist veel meer in trek raak dan vroeger, toen ik nog gaaf was en jong. En toch heus veel liever was ook...

Hoe zit dat?

Ik heb wel eens horen zeggen dat sommige jongelui in de puberteit bang zijn voor werkelijk aantrekkelijke wezens van het andere geslacht en het daarom maar liever bij een substituut zoeken, limonade inplaats van wijn, het ziet ook rood, net echt, nee, nog veel echter!

En dat dit komt omdat ze niet goed zijn opgevoed, weliswaar met allerlei vooroordelen ook, maar vooral met te veel potjesdwang enzo. En dat ze het niet getroffen hebben met hun vader of hun moeder. Dat ze later alles nog eens over willen doen, maar dan met een moeder die doet wat zij willen.

Waarom niet helemaal consequent, en die hele lastige erotiek afgeschaft, de stier bij de koe met een spuitje, hygiënisch en gratis op overheidskosten? Laten wij pillen vervaardigen die ons hetzelfde lustgevoel geven als een mooie, intelligente, lieve... voor allemaal gelijk, mooie en lelijke. Op doktersrecept.

Maar dan gooi ik de mijne stiekem in de w.c. en trek gauw door, en klim door het raam om in het licht der maan – o nee, dat mag niet, bij het gegons van een computer dan – om bij het gegons van een computer alles te ontduiken

met een heerlijk lelijke, lang niet volmaakte, maar échte, gevaarlijke kerel... net als nu al die jongelui die een moetje krijgen en dus moeten trouwen, hoewel het voor de moraal andersom moet. Heerlijk stiekem met een kerel zonder pil, en met een eigen geheim.

Opium moet ik ook niet, gek hè?

De duistere wortel van ons bestaan is de bron van alle erotiek. Het lustsnoepje is een voorbehoedmiddel, voor wie liever niet wil, voor wie wil doen alsof, voor de pubers die het nog niet halen. Het is een sociale verzekering, een maatregel als het sanatorium, de gevangenis, het bordeel. Ook die hebben we aanvaard.

Goed, maatregelen dus. Gemoderniseerde sanatoria, het huwelijk als heerlijke gevangenis, als wetenschappelijk verantwoord bordeel op hoog niveau. Maar laat het niet zo onherroepelijk zijn, geef de jongelui een kans om weer mens te worden. Opereer, spuit, kastreer niet alles weg. Met wat verf en een excentriek pakje gaat het ook wel. En mócht dat onverhoopt niet het geval zijn, stuur ze dan naar een psychiater, maar naar een goeie alsjeblieft, een mens.

Stijlmijmerij

Een griep of andere gewoonlijk niet ernstige ziekte heeft het voordeel, dat je dan eindelijk eens wat tijd hebt om in je boekenkast te duiken. Je grijpt naar oude bekenden, maar je stuit tevens op geschriften, die je in het verleden bij gebrek aan tijd maar zolang een plaatsje hebt gegeven in de hoop, dat je later nog eens de gelegenheid zult krijgen om er aandacht aan te besteden. Zo ging het mij kortgeleden met de Najaarspremie 1960 van de Wereld-Bibliotheek-Vereeniging: „Rubaiyat” (kwatrijnen), van de omstreeks 1100 levende Pers Omar Khayyam, naar de Engelse vertaling van FitzGerald (1859) in onze tijd in het Nederlands overgebracht door Joh. Weiland. Het boekje telt 115 kwatrijnen, maar aangezien F. P. Huygens in zijn Voorwoord er nadrukkelijk op wijst, dat elk kwatrijn in feite op zichzelf staat en zijn eigen waarde heeft, mag ik, zonder gevaar de cyclust uit zijn verband te rukken, er wel enkele voor u uit lichten. Om misverstanden te voorkomen en geheelonthouders niet te kwetsen zij opgemerkt, dat de rijkelijk in deze dichtregelen vloeiende wijn als het symbool van de aardse vreugden moet worden gezien.

Allereerst de verzen waarin Khayyam zingt te willen leven, hier en nu. Ons bestaan is zo kort en wat daarna komt weten we niet:

Het glas gevuld, en werp in 't lentevuur de droeve plunje van een ander uur, want al zijn mijlen heeft alhaast gevlogen, de kleine vogel van uw levensduur.

Dat wij maar spinnen, spinnen, of de draad van dit ons leven eeuwig verder gaat! Wij, in dit eigen ogenblik niet zeker of de ingehaalde adem ons verlaat.

Dat wij in deze korte spanne lezen de bloem der vreugden want een nacht na dezen van stof in stof en onder stof zal zonder wijn, zang, en zanger, zonder einde wezen.

Wellicht denkt menigeen nu: Och, dat mens heeft geboft, ze moest maar eens, zoals ik... Nee hoor, het is veel erger, ik ben een existentiefilosofische nihilist, ik ga uit van mijn *eigen* ervaring. Die heb ik langzamerhand. Ik heb een zoontje dat imbeciel is. En dat hoewel alle moderne, geraadpleegde deskundigen verzekerd hadden dat ik gerust aan deze baby kon beginnen. Die wetenschap toch! *Laat het een waarschuwing zijn.* Het Softenon-drama is een ander voorbeeld. Zoiets komt in de toekomst natuurlijk nooit meer voor, hè?

Mijn zoontje is een lief kind, hij is gelukkig, zonnig. Wie hem leert kennen gaat van hem houden, niet uit plicht, maar echt. Hij inspireert. Ik ben zijn moeder. Ook meneer Rietdijk heeft of had een moeder. Hij leze de Oresteia van Aischylos, het rechtsgeding aan het slot, waarin Orestes vrijgesproken wordt, hoewel hij zijn moeder had vermoord. Hij leze de arrogante woorden van Apollo, die verklaart dat niet de moeder schepper is van het kind, maar de vader, die het gezaaid heeft in de moederlijke aarde, de kinderjuffrouw die het voedt. En de verzoenende woorden van Pallas Athene, die pas werkelijk bevrijding brengt, Pallas zelf, vrouw uit het hoofd van Zeus geboren. Hoe zij de woedende, primitieve wraakgodinnen van de vermoorde moeder temt *door hen een plaats te geven* waar ze mooi zullen zijn en weldadig.

Aischylos was groot. Hij is nog steeds groot. Hij zal nog wel lang groot blijven.

Drink tussen 't voor en na van de eeuwigheid uw enigst uur, uw diepe teug van tijd; de nacht gaat komen en de karavaan naar nergens staat gezadeld, wees bereid!

Ook heeft hij nu en dan zijn gedachten over een hiernamaals laten gaan:

Als des profeten Eden slechts mag zijn voor de verzakers van amour en wijn, dan vrees ik dat dat Eden des profeten zo ledig als een lege hand zal zijn.

Wat werd van allen, allen meer gehoord die voor ons gingen door de laatste poort? En van de laatste paden voor ons allen? Geen plan, geen teken, geen gelispeld woord.

Ik zond mijn ziel naar de verborgen wel der kennis van het hemelse bestel, en na veel dagen kwam zij weer en zeide: Ziehier, ikzelf ben hemel en ben hell!

Wij, laag aan de aarde levend, levend om te sterven onder de omgekeerde kom die hemel heet, waarom tot haar gebeden, die wentelt, machteloos als wij, waarom?

En verder schroomt hij ook in andere kwatrijnen niet hier en daar een vraagteken te zetten:

Als water willoos over zand en steen, zo kwamen wij, geen weet waarom, en geen weet waarvandaan, en over de woestijn als nevel weg, en niemand weet waarheen.

Gereisd van aardes midden door de zeven poorten en tot Saturnus' troon verheven, en, wat al raadslen op die weg ontward, het allerlaatste raadsel is gebleven.

Hij kent ook de rijkdom van het bezit van een goede vriend:

Hier onder 't lommer met het goede brood, een beker wijn, een boek, en een genoot, die rijm en val zo vredig meebelustert, of zich nog eens het paradijs ontsloot.

(slot op pagina 6)

IK denk er ZO over

Het klimaat in het verbond

Door tijdgebrek blijven de „Mens en Werelden” soms maandenlang liggen voor ik ze doorneem, maar gedurende een tamelijk lange ziekte kwam ik ertoe ze wat grondiger te lezen, en is er nu ook tijd voor enig commentaar, ook nog op wat „oudere kost”, hoewel uit de laatste nummers blijkt, dat die toch nog wel actueel is.

Ik kan daardoor twee dingen combineren, nl. de opmerking „dat het in het Verbond niet goed gaat, omdat er bijna evenveel mensen bedanken als bijkomen”, en de vraag van Styliet in een veel vroeger nummer: „Waarom spelen we niet?” Deze twee dingen hangen nl. wél samen.

Het antwoord is m.i. dat er aan het klimaat in het H.V. iets niet deugt, het is er kil, en er is geen werkelijke band tussen de leden, geen vriendschap voor elkaar. Dat wil niet zeggen, dat er geen bepaalde vriendschapsbanden zouden bestaan tussen bepaalde leden, maar die zouden er evengoed zijn zonder het verbond.

Tot eind 1943 was ik lid van het „Genootschap der Vrienden” (Quakers), en misschien was ik daardoor wel extra verwend. Daar heerst nl. die vriendschap tussen alle leden onderling wel, al komen daaruit natuurlijk ook de intiemere vriendschappen wel weer voort. Ik heb in die kring mijn vrienden gehouden, kom daardoor nog af en toe op een bijeenkomst, en „hoor er dan nog altijd bij”, „ben er nog altijd thuis”, hoewel ik dus al bijna 20 jaar geen lid meer ben. Dat gevoel heb ik in het H.V., waarvan ik sinds 1952 lid ben, nog nooit gehad! Op de bijeenkomsten van de Quakers kan het niet voorkomen dat iemand eenzaam blijft, want daar wordt op gelet, en daar wordt zo iemand dan persoonlijk tegemoetgetreden; er wordt hem gevraagd hoe hij ertoe gekomen is de bijeenkomst te bezoeken, hoe het hem bevalt, of hij iets wil vragen of opmerken, en aan iemand die moeilijkheden heeft, wordt het wel duidelijk dat hier belangstelling voor hem is, dat men hier ook zijn vriend wil zijn.

Neemt u me niet kwalijk, maar kom daar in het Verbond eens om! Ik heb meerdere malen een landdag van Socrates bijgewoond, waar ik de hele dag moederziel alleen rondliep zonder dat het iemand zelfs maar opviel. Op zoek naar een andere eenzame ziel, en menend er één ontdekt te hebben, sprak ik die aan en vroeg: „bent u hier óók alleen?” maar kreeg ten antwoord: „Nee, ik ben met mijn vriendin”, waarop de aangesprokene zich meteen verwijderde. Hoe anders zou het geweest zijn, als er aan toegevoegd was: „maar bent u alleen?” sluit u zich dan gerust bij ons aan.”

Nu zult u misschien zeggen, dat het bij de Quakers gemakkelijker ligt, omdat hun aantal veel kleiner is. Maar dat is het niet; het is het verschil in instelling tegenover de medemens. van '49-'51 woonde ik in Londen, was door vrienden hier bij Vrienden daar geïntroduceerd en kwam daar dus in een veel grotere Vriendenkring. Maar daar was het hetzelfde! Men wist dat ik alleen in Londen was, maar geen lid meer van het Genootschap omdat de christelijke godsdienst mij niets meer zei; daarom nodigde men mij uit op de grammofoonplaten-avonden (huiskamerbijeenkomsten!) te komen en op de spelavonden. Ja, Styliet! Er werden daar bijeenkomsten gearrangeerd, alléén maar om spelletjes met elkaar te doen, waarvan de Engelsen dan ook een ware schatkist vol hebben, en ik heb er genoten! Op die avonden kwamen tussen de 10 en 20 Vrienden bij elkaar, er werd soms

weinig en soms veel van je intelligentie geëist, maar iedereen kon aan z'n trek komen, en je leerde er elkaar heus goed door kennen. * Bovendien werd er op gelet, of je in je vrije tijd ook behoefte had aan wat verkeer in huiselijke kring, en werd je daartoe uitgenodigd. Zo kwamen er dan ook weer persoonlijke vriendschappen uit voort die nu nog steeds stand houden.

En nu meen ik dat de sfeer van verbondenheid met elkaar, en van vriendschap en medeleven met elkaar-persoonlijk en tussen iedereen en allen, in het Verbond nagenoeg geheel ontbreekt. Dit is een moeilijke zaak want het is niet iets dat van bovenaf kan worden gedecreteerd of ingesteld; het is onze persoonlijke houding die we moeten veranderen, ieder lid voor zich; dán pas kan het gezamenlijk goed worden. We zouden het wel in de gemeenschappen kunnen bespreken om er elkaar aan te herinneren en samen wakker te blijven op dit punt. Want waar we altijd zeggen dat naastenliefde geen monopolie van het christendom is, zou het humanisme ook iets meer moeten kunnen opbrengen dan alleen maar eerbied of respect voor menselijke waardigheid; de openheid die we in het groot echt wel hebben, zou veel meer aan den dag moeten treden in het directe persoonlijk verkeer, van mens tot mens, van lid tot lid; openheid en belangstelling die leden kunnen tot een sfeer van vriendschap en warmte en het gevoel: hier is het goed, hier ben ik thuis!

* *Mocht er in een gemeenschap het initiatief komen ook eens een spelavond te arrangeren, dan wil ik graag proberen mijn geheugen weer op te frissen wat betreft de verschillende spelletjes of naar Engeland te schrijven om „stof”. De bedoeling is uiteraard huiskamerbijeenkomsten van hoogstens 20 personen. In grotere gemeenschappen zou één van de aanwezigen weer leiding kunnen geven bij een volgende bijeenkomst.* H. M. de Vries-Wieringa

(De opmerkingen van Mevr. De Vries achten wij belangrijk, ook omdat ze niet nieuw zijn. Daarom is een iets uitvoeriger antwoord zeker gewenst. Haar betoog komt hier op neer.

- 1 Het klimaat in het HV is kil. Er is geen werkelijke band.
- 2 Bij de Quakers kan het niet voorkomen dat iemand eenzaam is. Het wordt duidelijk dat men hier ook vriend wil zijn.
- 3 Het is het verschil in instelling tussen de medemens.

Wij erkennen het verschil (3) in instelling tussen humanisten onderling en Quakers onderling. Deze laatste – sympathieke – mensen kennen direct de bindende sfeer van de geloofsgemeenschap. In dit klimaat wortelt – vooral in kleinere groepen en sekten – de geloofsverbondenheid. Men weet zich te behoren tot de „schare der gelovigen”, of de „kudde met Christus als Leidsman”. Weer anderen tot de uitverkorenen, de gezalfden (Apostolische Gemeente). Men noemt elkaar broeders en zusters, is één in het gevoel van geborgenheid. Pinkstergemeente, Jehova's Getuigen, Gebedsgenezing, Leger des Heils, allen variëren op dit thema: Eenheid des Geloofs. De echte enkeling bestaat niet, ieder is opgenomen in de schoot der Gemeente. Twijfel is niet zinvol: „vrees niet, geloof alleenlijk”. Dit is geen kritiek, louter vaststellen van het karakter.

Het humanisme is anders van aard. Geen eenheid als vergelijkbaar begrip met genoemde geloofseenheid. Het individu treedt op de voorgrond en ontmoet de ander in zijn anders zijn.

Geen conformisme in horizontale eenheid, maar confrontatie in verticale verscheidenheid. Daardoor minder ingesteld op harmonie die binnenwaarts is gericht, meer op expansie en probleemstelling. Niet om het probleem, maar omdat het leven problemen stelt.

Toch is er plaats voor vriendschap. Waar door weerstanden begrip groeit voor verbondenheid, medemenselijkheid. Niet zomaar, bepaald door de sfeer, maar in het persoonlijke contact. Dat doorwerkt ook buiten het Verbond, omdat het niet halt houdt binnen een groep.

Ja, die contacten waarover Styliet meermalen schrijft, treden niet zo op de voorgrond. Misschien uit te grote bescheidenheid of doordat velen die de waarde hiervan kennen er te weinig ruchtbaarheid aan geven. De verzuchting van mevr. De Vries mag voor allen die de betekenis hiervan inzien een stimulans zijn om hun ervaringen eens op te schrijven en aan onze redactie toe te zenden. Hoe meer reacties hoe liever, maar ook... ter zake en niet te lang. Onze bescheiden ruimte is beperkt. Red.)

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes.

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

(slot van pagina 5)

En hij toont ons zo juist en scherp de waarde en de plaats van elk mens:

Als men dan even naar hem horen wilde,
sprak één wiens vorm van andere verschilde:
Ik zeg u, lach niet om mijn kreuple stand,
misschien dat 's Makers handen om mij trilden.

Wat ooit van wil of lot de wijzen weten,
wij liggen allen, allen in de keten
der eeuwigheid als schalmen ingesmeed,
geen breekt daaruit en niemand is vergeten.

De Stijlmijmerijen waren in 1100 nog niet geschreven, maar toch schreef de dichter toen al:

Het mokkend donker van mijn huis heeft uit,
een lange stilt werd lachen en geluid,
ik scheidde van de vreugdeloze rede
en nam des wijngaards dochter tot mijn bruid.

Ik had tot op de bodem van de nacht
het zienlijke en onzienlijke betracht,
maar wat ontglipt aan lineaal en passer:
de wijn heb ik het allerdiepst doordacht.

En doet dit laatste kwatrijn ons niet denken aan die Amerikaanse schilder, die onlangs de christelijke wereld in opschudding bracht met zijn schilderij „Vader, ik vergeef het U, want Gij weet niet wat Gij doet”:

Gij die uit lager leem mij riep ten leven,
Die Edens slang zijn list hebt ingegeven,
om alle rampspoed uit dit droef poeem:
wat zal ik U, wat zult Gij mij vergeven?

Styliet

Waarom moeten zij eigenlijk vrij?

Met oprechte verwondering nam ik kennis van het redactionele artikel op de voorpagina van „Mens en Wereld” d.d. 26 januari. Met verwondering, omdat het naar mijn mening in flagrante strijd is met de humanistische gedachte. Als ik het slot van bedoeld artikel lees waar staat: „Waarom moeten al die oorlogsmisdadigers eigenlijk vrij? Het was het enige lichtpunt in die ellendige nachten van machteloosheid, dat eens dit kwaad zou worden vergolden met gerechtigheid (sic)”.

Natuurlijk zijn humanisten ook maar mensen, maar ik dacht toch dat we de primitiviteit toch wel te boven zouden zijn; de gedachte tot wraak, tot vergelding vergezeld van kennelijk opwindende gevoelens (immers: het was het enige „lichtpunt” in die ellendige nachten) kan ik toch alleen maar primitief noemen en zeker niet sociaal.

Ik wil graag voorop stellen, dat ik in de laatste wereldoorlog niet stond aan de kant van de bezetter en uit dien hoofde voel ik geen behoefte de „oorlogsmisdadigers” te verdedigen, mijn verdediging is louter en alleen gebaseerd op gevoelens van menselijkheid, gevoelens van humaniteit.

Is het geen reëel feit, dat wanneer de geallieerden de oorlog hadden verloren in plaats van de as-mogendheden, thans nog geallieerde vliegers e.d. gedetineerd zouden zijn wegens „oorlogsmisdaden” (het bombardement van bijv. het Haagse Bezuidenhout zou namelijk als zodanig gekwalificeerd kunnen worden en zo meerdere feiten).

Daarnaast merk ik op, dat uiteindelijk ook de thans nog gedetineerde oorlogsmisdadigers in opdracht hebben gehandeld, voor hen was inderdaad „Befehl ist Befehl”; weet u wat een Nederlands militair te wachten staat (ongeacht zijn rang) wanneer hij ten tijde van oorlog aan hem gegeven bevelen niet uitvoert??

Een vonnis van levenslange gevangenisstraf is onmenselijker dan een doodvonnis, het is uitzichtloos en het is, alsof iemand levend dood verklaard is.

De professoren Van Bemmelen en Pompe hebben in het Nederlands Juristenblad enkele weken geleden een pleidooi gehouden voor de vrijlating van de vier laatste nog in Nederland aanwezige en gedetineerde oorlogsmisdadigers; hun menselijk pleidooi is door verschillende mensen via de dagbladers beantwoord met een luid „nee”.

Toch kunnen we gelukkig constateren, dat maar een heel klein percentage van onze bevolking dermate wreed en onmenselijk is, want het waren maar enkele tientallen – of laten het enkele honderdtallen geweest zijn – die in de landelijke pers reageerden, de rest uitte zich weliswaar niet in positieve zin, maar zeiden toch ook geen „nee”.

Weinigen zullen het ook wagen zich in deze zaken in positieve zin uit te laten, omdat zij zich daarmee onmiddellijk het praedicaat „N.S.B.-er” op de hals halen, alsof het tonen van menselijkheid daarmee iets te maken heeft. Naar aanleiding van de kritiek hebben prof. Van Bemmelen en zijn collega prof. Pompe in een van de laatste nummers van het Nederlands Juristenblad hun motieven nader toegelicht.

Hieruit citeer ik „dat het voor het belang van het Nederlandse volk is, vast te houden aan de eigen beginselen, zelfs tegen hen die de zwaarste misdaden hebben begaan... de Nederlanders zijn inderdaad niet verantwoordelijk voor de misdaden door de genoemde vier begaan, maar wel voor hun antwoorden op deze misdaden. Levenslange gevangenisstraf zonder de mogelijkheid van een vervroegd einde is onmenselijk en niet te verantwoorden, het is een levend dood verklaren... niettemin blijven zij mensen tegenover wie naar Nederlands rechtsbeginsel een zeer zware straf geboden, maar een on-

menselijke straf niet geoorloofd is... van de Duitsers die eerst de doodstraf en later bij wijze van gratie levenslange gevangenisstraf kregen, zijn in 1959 reeds vijf voorwaardelijk in vrijheid gesteld. Toen achtte men het dus ook mogelijk voor de tweede maal gratie te verlenen.”

De genoemde hoogleraren wijzen er op, dat een gelijke straf voor ieder op een gelijke wijze behoort te worden voltrokken en beëindigd; verder, dat ook in België en Frankrijk de laatste Duitse oorlogsmisdadigers reeds zijn vrijgelaten.

Ik zou u willen verzoeken het door mij bedoelde artikel nog eens door te lezen en met name de slotwoorden, maar dan als humanist, als mens die het over een ander mens heeft.

D. J. Oosterbaan

(Wij hebben de indruk dat inzender de diepere gevoelens die het cursieffje wil weergeven niet heeft begrepen, en evenmin de werkelijke betekenis van het door hem geciteerde deel.

In ons oordeel over de vrijlating van oorlogsmisdadigers moeten we ons niet laten leiden door emotionele ingevingen, maar weldoordacht het geraffineerde moordstelsel afwegen tegen de gestelde motieven voor vrijlating. Deze aller-ongelukkigste motieven, toegelicht door de professoren Van Bemmelen en Pompe in het Ned. Juristenblad, zijn op uitnemende wijze weerlegd in de N.R.C.

De vraag of in het geval dat de geallieerden de oorlog hadden verloren, thans nog geallieerde vliegers e.d. gedetineerd zouden zijn is niet relevant. Het moordstelsel zou afdoende en zonder scrupules – en voor jaren! – gründlich met de gevangen tegenstander hebben afgekeurd.

Hier zit de kern waardoor wij niet overtuigd zijn van het beroep op een menselijke bejegening. Met de opmerking dat de misdadiger slachtoffer is van het systeem, miskent men de persoonlijke verantwoordelijkheid en begaat men een grofheid tegen hen die de moed hadden neen te zeggen en hiernaar te handelen.

Ware het dat in een ontwikkeling van schuld en boete, de aandacht van de bevolking kon worden gevestigd op een bij deze oorlogsmisdadigers gegroeid inzicht in een persoonlijke schuld, dan zou tenminste het rechtsgevoel op

Vooruitgang, cultuur en maatschappij

Het is niet in de eerste plaats naar aanleiding van de beide artikelen van dr. Rietdijk over Sexualiteit in M. en W. 26/1 en 16/2, dat ik diens boek onder bovenstaande titel wil aanbevelen (dr. Schenk heeft er naar ik meen vroeger ook al eens over geschreven) maar omdat ik het vrij omvangrijke werk met grote belangstelling en nog groter instemming gelezen heb. Dr. Rietdijk waagt het in deze tijd, waarin het irrationalisme in allerlei vormen zich weer breed maakt (met alle funeste gevolgen van dien) voor zijn – overigens niet dogmatisch – rationalistische, redelijke opvatting moedig uit te komen, waarbij hij voor heilige huisjes niet uit de weg gaat.

Bovendien houdt hij een pleidooi voor de idealen van de Verlichting (ook al niet „zeitgemäss”), die volgens de napratende gemeente bankroet zou zijn („oppervlakkig en platvloers”), een redenatie pour besoin de la cause. De idealen van de Verlichting (de Rede) hebben in werkelijkheid nog nooit een kans gehad (de godsdienst van de Rede van de Franse revolutie was een caricatuur).

In beide artikelen in M. en W. heeft dr. R. maar één aspect van zijn vrij radicale zienswijze belicht, waardoor deze m.i. in zijn bredere

andere wijze zijn aangesproken dan nu het geval is geweest. Van dit inzicht echter zijn wij allermint overtuigd. En in tegenstelling met inzender zijn wij van mening dat het grootste deel van onze bevolking de mening van de hooggeachte rechtsgeleerden niet zal delen.

Red.)

Sexualiteit en liefde

Geachte hier Rietdijk,

Is het u ook wel eens opgevallen, dat zo weinig vrouwen schrijven over sexuele problemen of sexuele hervorming? Zouden ze daarvoor te verlegen zijn, of zouden ze niet zo’n behoefte hebben aan die hervorming en de kwestie afdoen met de glimlach van Mona Lisa?

Wat dat betreft, is het jammer dat u het commentaar van onze opgroeiende dochters op uw artikelen niet hebt gehoord. U zult het niet lezen ook, want het was voor publikatie niet geschikt, maar het zou heus heel leerzaam voor u zijn geweest. Misschien hebt u echter zelf een opgroeiende dochter, hoewel ik dat betwijfel, gezien de inhoud van uw artikelen.

Ik zal u niet met argumenten lastig vallen, want die zoudt u toch onmiddellijk naar de complexenkast verwijzen. Maar uw uiteenzettingen leidden mijn gedachten in drie verschillende richtingen.

Eerst dan die huwelijksmarkt. Gebeurt dat als een soort presentatie, in een toilet waarvoor Pa en Moe jaren kromliggen, zoals in de Victoriaanse tijd? Of stelt u zich een Corso voor, een pantoffelparade, zoals die sinds eeuwen in kleine afgesloten stadjes gehouden worden, waarbij de partners elkaar kunnen bekijken en keuren? Erg modern kan ik dat niet vinden. Of meent u misschien dat staatsbordelen de oplossing zouden kunnen geven?

Ten tweede: u schrijft zoveel over sexualiteit en zo weinig over liefde – behoort u tot de „tricheurs”, die zichzelf en anderen wijsmaken dat er alleen „sex” bestaat en dat liefde een mythe is? Het is natuurlijk moeilijk, voor iemand die kleurenblind is, om de schoonheid van zonlicht op sneeuw te begrijpen.

En ten slotte: hebt u ook de rest van „Mens en Wereld” gelezen? Dat citaat van Steinbeck bijvoorbeeld: „In het einde was het woord, en het woord is mensheid, en het woord is bij de mensheid.” In het einde, ja – weest u niet zo ongeduldig, meneer Rietdijk; het duurt nog maar eenentwintig jaar tot het 1984 van Orwell! Bussum

M. C. Meijer-Bannink

strekking niet voldoende tot zijn recht is kunnen komen. Om hiervan kennis te kunnen nemen zal men zijn boek moeten lezen en bestuderen. Als humanist zal men zijn moeite (en de kosten van aanschaf) ruim beloond vinden, al zal men het misschien niet in alle opzichten met hem eens zijn.

T. J. Eskes

Aan onze abonnees,

Wij verzoeken onze abonnees om het abonnementsgeld voor 1963 van f 7,50 (voor leden van humanistische organisaties f 5,-) over te schrijven op girorekening no. 304960 ten name van het Humanistisch Verbond, Utrecht. Graag met op het girostrookje de omschrijving:

ab. geld Mens en Wereld 1963.

Voor uw welwillende medewerking onze welgemeende dank.

De administratie

Zeddam-Montferland. Voor een heerlijk rustige vakantie: **Pension „Wijde Blick“.** Volledig pension f 9,50 (incl.) p.d. Folder op aanvraag. Telefoon (0 83 45) 4 9 3.

Botterzeiltochten, 6 personen, **J. van Boven**, Schiermonnikoog.

41 j. moeder met dochter (7 j.), v.g.h., **zoekt levensgezel.** Brieven ev. met foto onder nr. maart 1 aan het bureau van dit blad.

Kost en inwoning aangeboden in Soest aan vertr. beschaafd iemand, bereid enkele uren daags op te passen en/of l. huish. werk te verrichten. Inl. tel. 3713 of brieven onder no. mrt. 2 aan het bureau van dit blad.

Gevraagd: Dame voor de **huishouding** van gezonde oude heer te Den Haag. Brieven onder no. mrt. 3 aan het bureau van dit blad.

Gevraagd een huishoudster bij een man alleen. Br. onder no. mrt. 4 aan het bureau van het blad „Mens en Wereld“, Oudegracht 152, Utrecht.

Het 25ste nummer van het maandblad „**Buiten de perken**“ is een dubbelnummer van 48 pag. Het is voor een groot deel aan **Afrika** gewijd en als proefnummer gratis verkrijgbaar bij de administratie, Potgieterstraat 49, Den Haag. Postrekening 574995. „Buiten de perken“ – redactie Albert de Jong en Rudolf de Jong – f 5,- per jaar.

**Instituut voor
Ademhaling- en Ontspanningsgymn.**

Oefeningen gericht op gezondheid en ontwikkeling van lichaam en geest.
(Hatha Yoga)

Privé en in clubverband.

Puck van Waveren

Irislaan 3 Heemstede
Telefoon 0 2500-3 66 76

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

**REDE EN RELIGIE
IN HET HUMANISME**

Is kortgeleden verschenen. In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15 x 23 cm. Omvang ca. 250 pagina's.

PRIJS f 9,90

U kunt dit bestellen bij:

Centraal bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152 – giro 304960 – Utrecht

**Stichting
Steunfonds Praktisch Humanisme
TE AMERSFOORT**

**Giro
6168**

Wie
dan leeft
wie
nu zorgt

Aurora helpt u daarbij in het bijzonder door de Index-Benaderings Polis waarvan het verzekerd bedrag, binnen bepaalde grenzen, stijgt naarmate de kosten van levensonderhoud stijgen. Vraagt inlichtingen en een brochure met uitvoerige gegevens aan:

N.V. Levensverzekering Mij
Stadhouderskade 1a Amsterdam

AURORA

„De huidige mensbeschouwing“,

geschreven door Dr. W. Couturier S.J., Prof. Dr. B. M. I. Delfgaauw, Dr. H. Faber, Dr. K. J. M. van de Loo, Prof. Dr. C. A. van Peursen, Drs. J. G. van der Ploeg, Prof. Dr. A. Poslavsky, Dr. J. P. van Praag, Drs. H. Redeker. (Uitgave N.G.C.). Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 24.

„DE NIEUWE SITUATIE VAN DE NATUURONDERZOEKER“ door Prof. Dr. B. W. SCHAPER

„Moet de natuuronderzoeker dan voor het democratisch geconstitueerde gezag buigen en loyaal medewerken aan wat eventueel met grote waarschijnlijkheid mede de ondergang van zijn eigen volk betekent?“

Deze vraag vindt u in de brochure, die voor f 0,50 verkrijgbaar is bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht, girorekening no. 30.49.60.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.